

TAKARMÁNYOZÁSTAN

Az Agrármérnöki MSc szak tananyagfejlesztése
TÁMOP-4.1.2-08/1/A-2009-0010

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Antinutritív anyagok, mikotoxinok

- rontják a táplálóanyagok emészthetőségét
- kedvezőtlenül befolyásolják az ízletességet
- egészségkárosítók
- mérgezést okoznak
- rontják a termelési eredményeket
- élelmiszerbiztonsági kockázatot jelentenek

Glikozidok

Hatóanyaguk glikozidos kötéssel kapcsolódik
valamilyen monoszacharidhoz → speciális
enzim bontja a kötést → mérgezés

Ciánglikozidok

–keserű mandula	→	amigdalin
–lenmag	→	linamarin
–zsenge szudáni fű, cirok	→	durrin
ciánhidrogén képződés	→	légzési
nehézségek		

Mustárolaj-glikozidok (glükozinolátok)

- keresztes virágú növények (repce, káposztafélék)
- gátolják a jód beépülését a tiroxinba → pajzsmirigy túltengés → golyva, növekedés lemaradás
- a repceolaj erukasavat tartalmaz (C22:1) → halíz
- 00-ás repce fajták (alacsony glükozinolát és erukasav)

Toxikus fehérjék

Proteázgátlók

- szója → tripszin inhibitor
  - hőlabilis, 10-20 perc 110 C°, tósztolás, extrahálás, extrudálás, pelyhesítés stb., ureáz aktivitás, TIU (tripsin inhibitor unit) érték
- kérődzők föccsteje → tripszin inhibitor
  - immunoglobulinok lebontásának megakadályozása

Lektinek, hemagglutininek

- glükoproteinek
- kicsapják a vörösvértesteket
- bélhám károsítók
- szója → sojin
- bab → fazin
- borsó, lóbab kevesebb

Alkaloidák

Növényi eredetű gyógyszerek, mérgek

– burgonya → szolanin

• zöld részek, csíra, főzés

– csillagfürt → lupanin, lupinin,
lupinidin

Szaponinok

- zödlucerna, gombák
- csökkenti a vizes oldat felületi feszültségét → habos erjedés
→ felfúvódás
- csökkenti a bendő receptorok működését
- gátolják a fehérjék felszívódását
- felszívódva hemolízist okoznak

Tannin

- lóbab, cirok, repce
- a fehérje emészthetőséget csökkenti elsősorban

Növényi ösztrogének

- tüszőérés nélküli álivarzást okoznak
- zöldlucerna (tenyésztő)
- zearalenon (F2 toxin, kocák)

Somkórómérgezés

- somkóró kumarin → kumarol
véralvadás gátlás
- szintetikus dikumarol (rágcsálóirtó)

Antivitaminok

hasonló szerkezetüknél fogva kiszorítják a vitaminokat különböző enzimatis folyamatokból

- K - vitamin $\longleftrightarrow$ dikumarol
- tiamin $\longleftrightarrow$ páfrány, zsurló, sasharasz
nyers halak, bél, bendő baktériumok
tiamináz
- nikotinsav $\longleftrightarrow$ cirok, kukorica
- piridoxin $\longleftrightarrow$ lenmag
- biotin $\longleftrightarrow$ nyers tojásfehérje

Nitrátok, nitritek

- a növények nitráttartalma változó
  - keresztesek > zab > árpa > cirok
- ha a túl sok a nitrát → bendő baktériumok → nitrit → felszívódva oxidálja a vasat (FeII) → methemoglobinémia

NSP anyagok

(non starch polysacharides)

- gabonákban (búza, árpa, rozs, zab stb.)
- vízben oldódó és nem oldódó frakció
- glükánok, xilánok (pentozánok)
- nagy vízfelvevő képesség (nő a kimusz viszkozitása)
- csökkentik a táplálóanyagok emészthetőségét
- ragacsos ürülék, gyenge alomminőség
- glükanáz, xilanáz enzimek bontják

Gabonák NSP anyagai (g/kg sz.a.)

	β -glükán	arabinoxilán	összes
hántolt rizs	0	0	0
cirok	1	28	29
kukorica	1	43	44
búza	5	61	66
tritikále	7	70	77
árpa	33	76	109
rozs	12	89	101

Mikotoxinok szerepe a gazdasági állatok takarmányozásában

- **a mikotoxinok szaprofita penészgombák másodlagos anyagcseretermékei**
- **a gombák stressz helyzetben kezdenek toxint termelni**
- **megkülönböztetünk szántóföldön (fuzárium toxinok) és tárolás során keletkező toxinokat (ochratoxin)**
- **a toxinok maguk, illetve az állat szervezetében belőlük képződő metabolitok egyaránt károsak**

- **Befolyásolják:**
  - a gazdasági állatok egészségét, immunrendszerét,
  - a sejtanyagcserét,
  - az ivari folyamatokat,
  - a máj és a vese működését,
  - a termelési eredményeket.
- **Élelmiszerbiztonsági kockázati tényezőt jelentenek.**

Aflatoxin

Termeli:

- *Aspergillus flavus*, *A. parasiticus*

Hatása:

- kovalens kötéssel kapcsolódik a sejtek DNS-éhez, a sejtfehérjékhez
- mutációk, rákos megbetegedések, sejttoxicitás
- elsősorban a májat károsítja

Legjelentősebb formája az aflatoxin B1 (AFB1).

Az állatokra és az emberre nézve egyaránt a legveszélyesebb toxinfajta (kiválasztódik a tejben)

Európa éghajlati viszonyai azonban nem kedveznek termelődésének.

Potenciális forrásai a földimogyoró és a szója.

Ochratoxin

Termeli:

- *Aspergillus alutaceus*, *Penicillium verrucosum*

Hatása:

- fehérje szintézis gátlása (PHE - tRNS)
- növeli a lipid peroxidációt
- csökkenti a sejtlégzést, a glükoneogenezist, a sejtek ATP szintjét
- elsősorban a vesét károsítja

Az előfordulás gyakorisága és volumene alapján az ochratoxin A (OTA) a legjelentősebb.

A termények tárolása során képződik.

Az állati termékekben (tojás, hús, máj) kimutatható, élelmiszerbiztonsági kockázati tényező

Zearalenon (ZON), F-2 toxin

Termelik:

- a fuzárium fajok (F. graminearum, F. culmorum, F. avenaceum, F. poae, F. moniliforme)

Hatása:

- ösztrogén hatású
- növeli a plazma ösztrogén szintet, ivarzási problémák
- növeli a lipidperoxidációt
- a májban bevérzéseket okozhat
- elsősorban reprodukív szerveket és a májat károsítja

A baromfi rendkívül rezisztens a ZON-ra, sertésben, marhában, lóban áliivarzást, embrióelhalást, gyenge vemhesülési arányt okoz.

Deoxynivalenol (DON, vomitoxin)

Termelik:

- Fusarium fajok

Hatása:

- fehérje szintézis, sejtosztódás gátlása
- sérül a máj zsíryanycseréje
- csökken a vakcinázás sikere (pl. baromfi pestis)
- nő a plazma γ glutamil transzferáz enzim szintje (májkárosodásra utal)
- de, stimulálja a B limfociták immunglobulin A szintézisét.

A sertésnél takarmány visszautasítást, lóban a csökken a plazma immunglobulin szintje, teheneknél a tejtermelés és a tejsír csökkenését eredményezi. A baromfi fajok a DON-ra is kevésbé érzékenyek.

T-2 toxin

Termelik:

- Fusarium fajok

Az egyik legagresszívebb toxin fajta

Hatása:

- fehérje szintézis, sejtosztódás gátlása
- száj környéki sebesedés
- takarmány-visszautasítás
- gyenge tollképződés
- tojáshéj szilárdság csökkenés
- növeli a májban a lipidperoxidációt
- fertőzések esetén nagyobb az elhullás
- kérődzőkben hasmenés, tejzsír csökkenés

Fumonizinek

Termelik:

- Fusarium fajok (pl. Fusarium moliniformin)

Hatása:

- nő a máj tömege
- csökken a máj zsírtartalma
- a plazmában megnő a májspecifikus enzimek aránya
- immun rendszer károsító (vakcinázás, fehér véresejt osztódás)

Legjelentősebb formája a fumonizin B1 (FB1),
Elsősorban kukoricán található.

Kérődzőkben csökkenti a tejtermelést,
májkárosodást okoz.

A lovak különösen érzékenyek (agylágyulás,
kergeség, sántaság).

Toxinok közötti kölcsönhatás

A mikotoxinok általában együttesen vannak jelen.

Kölcsönhatásuk függ:

- a kérdéses toxinoktól
- azok koncentrációjától
- a vizsgált paramétertől

Az OTA, az FB₁ és a DON kölcsönhatása pl. additív a testtömeggyarapodás szempontjából, míg szinergens a plazma aszparaginsav aminotranszferáz enzim szintjére.

Élelmiszerbiztonsági megítélésük

- A Nemzetközi Rákkutatási Intézet vizsgálatai szerint:
  - rákkeltő: AFB₁
  - feltételezhetően rákkeltő: OTA
  - nem valószínű: ZON, FB₁, T-2
  - nincs elég információnk: DON, NIV
- Már a bélhámsejtekben, májban átalakulnak, ezért metabolitjaik is fontosak (ZON $\longrightarrow$ α -ZOL, β -ZOL , AFB₁ $\longrightarrow$ AFM₁)
- Gyorsan felszívódnak, 6 óra múlva érik el a vérben a maximális koncentrációt.

Élelmiszerbiztonsági megítélésük

- A ZON felezési ideje a legnagyobb (12-28 óra), mérhető a tojásban, májban.
- DON-ból 4-5 mg/kg-os dózistól nem volt mérhető a szövetekből.
- FB₁ – 30 mg/kg-nál kis mennyiségben mérhető volt a veséből, a májból, de a tojásból nem.
- OTA, T-2 tojásban és egyéb szövetekben kis mennyiségben kimutatható.
- Az OTA-ra élelmiszerbiztonsági megfontolásokból 0,05 mg/kg-os maximális limitet javasolnak (Böhm, 1992).

Toxinokkal szennyezett takarmányok etetése

Lehetőségek:

- hígítás toxinmentes takarmányokkal
- kevésbé érzékeny fajokkal, hasznosítási típusokkal, korcsoportokkal etessük (húsmarha – tejelő tehén; sertés - baromfi)
- toxinkötők használata

In vitro megkötés:

- a bentonit, a zeolit, nátrium-kalcium-alumínium-hidroszilikátok, az észterezett glükomannán, az enzím alapú toxinkötők jó hatékonysággal (60-90%) alkalmazhatók az AFB₁ ellen
- sajnos a fuzárium toxinokat (ZON, DON, T-2) csak kis hatékonysággal kötik meg (10-60%)
- egyéb bioaktív anyagok megkötése ???

Toxinokkal szennyezett takarmányok etetése

Új törekvések:

- Olyan mikrobák, élesztők probiotikus használata, melyek saját enzimeikkel lebontják a fuzárium toxinokat.
- baktérium törzs, amely lebontja a trichotecén toxinokat (Fuchs et al. 2000)
- élesztő, amely a ZON és DON bontására képes (Gedek, 2001).